

PIERRE SENGES

Utolsó ítélet

(RÉSZLET)

Daniele Ricciarelliről, ismertebb nevén Daniele da Volterráról, akit „il Braghettone”-nak¹ is nevezték, amiért megbízták, hogy fessen fátylakat Michelangelo aktjaira.

Michelangelo mennyezete alatt – páratlanul közel hozzá – most is ott találjuk Daniele da Volterrát, most is ott van kezében a vázlatfüzet, amely mestere rajzait is őrzi, s miközben mesterségbeli tudása szinte feloldódik a csodálatban, Daniele igyekszik a barát ellentmondásos szerepének is megfelelni, amelyet akár irigyelhetnénk is tőle, ám amelyben semmi irigylésre méltó nincs: ő, a barát nemsokára a nagy férfiú ágya mellől fogja végignézni a halál és a halandó ember nagyon is banális találkáját, ő maga fogja levenni a halotti maszkot – hogy aztán a gyász napjait a végrendeleti végrehajtó nemkülönben baráti kötelességeivel töltsse.

Négy évszázadnyi por ülepedett le azóta, de még mindig ott leljük Daniele da Volterrát a híres mennyezet alatt, ahol azóta is egyenlő felekként néz szembe egymással Isten képe és Michelangelóé: festőnk időközben tapodtat sem mozdult a kápolna sarkából, sőt maga is részesedik, ha merő véletlenségből is, a halhatatlanságból. Becsülettel játssza szerepét, mintha csak előre tudta volna, és most is tudná, hogy mi, emberek, akik mindenféle irodalmi és művészettörténeti tudást szívunk magunkba, aligha állhatunk ellen a kísértésnek, hogy észrevegyük ecsetet tartó alakjában az allegóriát, amely nem csupán egy derék barátot és egy tehetséges rajzoló jelképez, akinek a tehetsége persze elhalványul a nagy barát neve mellett, hanem egy kiváltságos embert is – a kiváltságos embert, aki a köznép fia ugyan, de akinek a pápa és a zsinat kénye-kedve most lehetővé tette, hogy megérintse az érinthetlent. (Beletörődött már, hogy időtlen időig a kismesterek között lesz a helye: meghajol hát a másik tehetsége előtt, hogy mértékül szolgáljon a mérhetetlen számára, és készen áll arra, hogy úgysem fog neki ugyanolyan jól sikerülni – nem mintha ugyanolyan jól akarta volna csinálni, hiszen ezzel áthágott volna minden szabályt, ami csak létezik a barátságban, no meg a festészet történetében, dramaturgiájában.)

Felvetődhet, hogy vajon lehet-e Daniele da Volterra számunkra egyfajta közvetítő: egyrészt itt volnánk mi, akik csak egyhelyben toporgunk, akik akármilyen esendő kérdésfelvetéstől és tudástól vezérelve is, de képesek vagyunk értelmezések létrehozására, mi, akiknek Buonarrotihoz képest ötszáz év – nem hátrányunk vagy előnyünk, csupán – többletünk van, ötszáz átvitatkozott évünk. Másrészt pedig ott vannak, tőlünk távol, Michelangelo nyers szí-

* Pierre Senges (1968) francia író, rádiós dramaturg. Regényeiben és esszéiben az enciklopédikus műveltség és erudíció a fikcióval keveredik. Ismertebb kötetei közül a *Veuves au maquillage* ('Kisminkelt özvegyasszonyok', 2000) és a *Fragments de Lichtenberg* ('Lichtenberg-töredékek', 2008) címűeket érdemes megemlíteni. Itt olvasható esszéje eredetileg a *Nouvelle Revue Française* 2013. októberi (606.), André Malraux képzeletbeli múzeumának szentelt számában jelent meg.

¹ A festő ragadványnevét „Gatyakészítő”-nek fordíthatjuk (a ford.).

nei, azokon is túl pedig ott van egy Isten princípiuma, aki utolsó erőfeszítésével is azon fáradozik, hogy különválassza a kárhozottakat az üdvözültektől, mintha csak a saját maga üdvössége lenne a tét. Bizony, akár az Atyaisten, aki majd csak az utolsó napon fog ítélni, noha már a kezdetek kezdetén meghozta ítéletét, mi is már előzetesen minősítjük Danielét: számunkra ő egyszer s mindenkorra *il Braghettone*, és ez a név jól össze is foglalja az erős és esendő katolikus Róma minden önkéntelen komikumát; festőnk számára az a sors adatott, hogy létrehozza századának röhejes szintézisét; és ha ez még nem volna elég, annak a szégyene is az ő fejére hull, hogy beszennyezte a mesterművet, meg hogy – még ki sem hűlt Michelangelo teteme – volt képe máris felmászni a létrára, gúnyt űzni a zseniből, sőt zsenik egész eljövendő nemzedékeiből; szégyenszemre beállt – micsoda ballépés! – a hullaszállítók, a cenzorok, a Caravaggiójukat a pincéjükben tartó, szemellenzős törpemecénások és a Kereszténydemokrata Kiválóságok sorába, akik hasonlóan a Központi Bizottság karót nyelt, kalapos, sötét büsztjeihez – csak mediterrán kiadásban – a Pasolini-féle feketebarányt (újabb lehetséges allegória) kiűzik a Városból, kilövik annak kétes hírű peremére.

Daniele da Volterra azonban ellenáll annak, hogy négyszáz oldalas kalandregényt írjunk róla mint *il Braghettonéról*: elvégre nem csupán hú barát, sápadt, fakó másodhegedűs lehetett ő; elképzelhetetlen, hogy ki ne zökkent volna időnként a prúd festőcske szerepéből, amelyet pedig a Braghettone név alapján olyan könnyedén elképzelünk számára Michelangelo félkész rabszolgáinak árnyékában. Négyszáz oldalon keresztül csak azt látnánk, ahogy futkározik egyik állványzattól és létrától a másikig, szaladgál zsinatról zsinatra, IV. Páltól V. Piuszig, hogy aztán megjelenjen a Történelem, majd az esztéták és a pápák, végül pedig Michelangelo szellemének ítélőszéke előtt, akinek persze esze ágában sem lenne számon kérni őt (ha valaki, hát ő tudja, hogy az Ítélet nem halandó ember dolga – a halandónak csak ahhoz van joga, hogy megítéltesse, hogy kárhozatával is szolgálja a gondviselés hatalmát), tehát nem is azért jönne, hogy megbocsásson neki, amiért cenzúrázta a művét, vagy netán biztosítsa őt megértése felől (elvégre a megértés elég gyakran csak az ítélet és a számalom enyhébb változata), hanem azért, hogy elbeszélgesse vele a fátylai kontúrjáról.

Mert ha egyszer az a feladat, hogy az ember szégyenlős legyen, akkor rajta, teljesítsük ki a prúdságot és a szégyent: legyen több a dekretáliák margóján magát ijedten meghúzó festő reakciójánál, legyen hitvallás, legyen benne egy igazi grandiózus elszántság, hányavetiség – nem kell persze mindjárt kereszties hadjáratot hirdetni, de azért legyen benne valami nagyság, hadd lássa az eljövendő évszázadok közönsége, hogy itt valami vérre menő dolgról van szó: a meztelen és az eltakart nemi szervről. Így szólna hát Michelangelo kísértete drága jó barátjához, a másodhegedűshöz, *il Braghettonéhoz*: a prúdságban igenis legyen tartás (más szóval adjon a megjelenésére), és az igénytelenség közepette Isten óvjon minket az igénytelenségtől; ne hagyj hát, hogy a papok meg a ministránsfiúk a nagypénteki halkésükkel akár egy négyzetcentit is levakarjanak a freskómból; ha kell, készíts szállást a pápák és a pápaválasztók szexuális képmutatásának, de ne sajnáld az időt a színektől és a körvonalaktól: ugyanis csak a rajz és a festés révén törheted le ezt a plébánosi szemérmességet, hogy valami újat hozz létre belőle – egy másfajta szemérmességet, amely az ő sekrestyéikben nem honos. (Michelangelo Buonarroti barátjához, Daniele da Volterrához intézett beszéde még oldalakon keresztül folytatódik; van benne némi bravúr, kellő mértékű túlzás, és nem hiányzik belőle a *fare presto*-ból fakadó ügyetlenség és kapkodás sem: „mássz fel létrádon a mennyezetig, és amikor már ott vagy öt centire valakinek a nemi szervétől, amelyet éppúgy festettek meg,

mintha csak egy nárcisz lenne, akkor szabadulj meg a papok seregletétől, és a parancsaiknak engedelmességgel is gondosan végezd a munkádat, de közben tartsd észben, hogy amikor a munkádat gondosan végzed, akkor engedetlené válsz; a szemérmességből alkossd meg az eszményedet, hogy azt ne mondjam, saját magad képét, mégpedig a saját stílusodnak megfelelően, amely végül is az én stílusom is egy kicsit, hiszen az én műhelyemben sajátítottad el, hogy aztán a szüntelen kételkedés révén apránként tökéletesítsed”, stb.

Amikor a következő fejezetben Danielét viszontlátjuk, éppen az első vázlatokat készíti; pompás kép még mindig (legalábbis az lehetne): benne van az első próbálkozások törekenysége, átmenetisége, amely olyannyira éles ellentétben áll a IV. Pál bullájából kiolvasható véglegességgel és mindazzal, ami egy zsinati döntésben oly sziklaszilárd (akár egy szirtfal, vagy mint egy piramis). A vázlat persze mindig vonzó, feddhetetlen, és nem kér kenyeret, nincs benne semmi ijesztő; a kétbalkezesség és a tévedés azonnal megismerszik benne, és annyi kiteljesedett lángelme után a néző végre fellélegezhet. Ceruzavonásai kérészetűek, de a festőművész bírja a kegyeinket, ő az erényes és a csodálatra méltó; a jól végzett munka iránt tanúsított alázata mellett a bíborosok pedig látszólag egytől egyig címeres ökrök. Ha még csak erről volna szó (a dolgozók kismesterről, a vadak közé vetett széplélekről), akkor kis történetünk nem lenne más, mint egy megindító, ugyanakkor kellően pajkos mese – azonban festőket mégsem mondhatjuk pusztán holmi rosszcsontra, ő ugyanis tényleg elfogadta az áruló szerepét, és már első vázlatai elkészülése előtt, után, alatt is valósággal kéjelgett az engedelmességben: annak rendje és módja szerint teljesítette az ostoba pápai dekrétumot.

De itt nem árt mindjárt pontosítani: idelent, ezen a földön csak akkor remélhet megváltást, amely mind az úgynevezett művészmoráltól, mind a gyávaság bűnétől megmenti, ha dolgozik, és minden egyes nap újra beleveti magát a munkába: amíg vázlatait készíti, véglegesíti, amíg körvonalain dolgozik, és amíg a száraz vagy nedves falra felviszi a festéket, addig Daniele da Volterra a lehető legjobbat teszi, amit ebben a helyzetben tenni lehet; a dicsőséget is, meg a kárhózatot is elkerüli vele, és még csak el sem ítélik azért, amiért a munkáját végzi – a megváltást tehát nem a boldogság, nem is a dicsőség hozza el számára (a megváltás szó ne tévesszen meg senkit), hanem az, hogy van mit csinálnia, és miközben csinálja, meg is tudja magyarázni magának, hogy mit miért tesz.

Tudja, hogyan kell hamar eltűnni: ám addig is előre látja, hogyan fog kellő időben semmivé válni a festménye, az utolsó keresztény vagy éppen a saját dedunokája halálával; akárhogyan is legyen, jóval előbb el fog tűnni, mint Michelangelo festménye, hiszen sem Istentől vagy az Egyháztól, sem pedig a történelemtől nem remélhet túlságosan hosszú életet. A szemérmesség, amelyet fátylai szolgálnak, csupán ideiglenes, és Daniele is pontosan tudja, hogy azok csupán töredékei, utólagos hozzátoldásai egy freskónak, sorsuk az elmúlás; Daniele soha nem volt próféta, mégis hanyag eleganciával mond jövendőt, látja előre a múlandóságot, látja, mikor érkezik el, és gondja van rá, hogy magát az eltűnést is belefesse művébe, legalábbis számon tartja azt a fátylak minden egyes redőjében; eljön majd valaki, baráti szándékkal, és rá fog jönni, hogy pontosan ezért olyan szépek: mit számítt majd akkor, hogy jólneveltségből ő is csak egy újabb hazugsággal fogja traktálni a festőt.

Ha épp annak van itt az ideje, hogy az ember zsírtól csöpögő állal fogolymadarat egyen, akkor Avilai Szent Teréz bizony fogolymadarat eszik, Isten pedig szépen meghúzza magát a feledésben: szó sincs arról, hogy megtagadnánk, csupán rövid időre internáljuk, számúzetésbe küldjük; ez a művelet számunkra meglehetősen talányos lehet (elvégre egy eldugott karmelita

zárdáról beszélünk), olyan, mint amikor egy törvényt hatályon kívül helyezünk – Teréz zabál, Isten meg él és virul, haja szála sem görbül, csak éppen nincs jelen. Egyszerűen csak a cimcum ismétlődik meg, amelyet az elvont okoskodást kedvelő zsidó bölcsek találtak fel, vagyis a Teremtő parányi visszahúzódnása, amellyel helyet készít a Teremtés számára: ezúttal a dicső céllal, hogy e visszahúzódnás során az Avilai Teréz nevű teremtmény négy szemközt találkozhaszon a Kakukkfüves Fogoly nevű teremtménnyel. Ha meg a táncnak van itt az ideje, akkor Montaigne várának uracskája igenis táncolni fog, kit érdekel, mit mondott Seneca meg Plutarkhosz, és mi mindent hordtak össze az emberek a műveik margójára írott kommentárokból, már ha egyáltalán Plutarkhosz, Seneca vagy, ha éppen arra jár, Lucretius táncpartnerként szóba jöhet. Ha annak van itt az ideje, hogy megsirassa fia halálát, akkor Marpa, Milarepa tanítója és a tibeti buddhizmus mestere márpedig sírni fog, és olyankor még buddhizmusának javarészt is hajlandó félretenni, no nem azért, hogy teljesen megszabaduljon tőle: ha ugyanis az ember szabad utat akar engedni könnyeinek, a világnak legalább egy pillanatra meg kell szűnnie illuzórikusnak lenni. És amikor arról van szó, hogy káprázatos fátylaid megrajzolja a vázlatfüzetébe, majd a mestere által kifestett mennyezetre felvigye őket, akkor Daniele da Volterra igenis rajzol és felvázol, akkor nincs más, csak mozdulat van és forma, ahogy körberajzolja a combok tövét és a lágyékokat; akkor nincs más, csak a redő, amely a tömeg és a mozgás illúzióját hivatott megadni, nincs más, csak a sötétebb-világosabb ecsetvonások váltakozása, amely nélkül az egynemű színfolt sosem keltené egy igazi szövet képzetét.

Amikor rajzol, akkor rajzol, amikor fest, akkor fest: ha úgy vesszük, il Braghettone fátylaid sokat köszönhetnek a festő mesterségbeli tudásának, akinek azóta a *Levélet a keresztről* című képe is ismertté vált (persze csak annyira, mint egy alapmű, nem úgy, mint egy celeb). Persze előfordulhat, hogy a dolog épp ellenkezőleg van, vagyis az a százötven fátyol, amely alsógatyaként feszül az *Utolsó ítélet* üdvösségük vagy kárhozatuk felé igyekvő férfi és női alakjaira, és amely fabatkába sem veszi azt a fajta meztelenséget, amely e rettentő óra súlyosságához mégiscsak méltóbb lenne, szóval ez a százötven fátyol csupán értékes ujjgyakorlat volt a festő számára. Ha így van, ha csupán arról van szó, hogy festőnk körömnymi felületekkel bíbelődik az ecsetjével, akkor innen nézve a püspökök megkukult libák, a Vatikánt félretehethetjük, akkor a tridenti zsinat üres fogalom, a zsinati atyák arca pedig lapos és néma, mint egy aranyozatlan ikon, a teológia pedig nincs is, vagy csak alig él, suttymban létezik, akár egy távoli lant visszhangja, maga a prudéria meg csupán mellékes kérdés, amely időnként, egyik évszázadról a másikra visszavisszatér, kicsit beleártja magát az emberi dolgokba, egy pillanatra rájuk telepszik, aztán ahogy jött, el is tűnik. A fátylak márpedig fátylak, ecsetvonások, az ő ecseteinek vonásai; hogy így megdolgoztatják, hogy ennyi leleményességet követelnek tőle, azt maga a tanítvány sem gondolta volna előtte, legalábbis nem, hogy ennyire; kihozzák belőle az ügyességet, és (ahogy az iskolai közhely tartja) a megvalósításban állhatatosságot, az ismétlésben pedig változatosságot kívánnak; megelégedhetett volna esetlen formákkal is, igazán senki nem róttta volna fel a festőnek vagy a Vatikánnak, elvégre a szabotőr kismester esetlensége szépen összeillik a cenzúrára válaszként adott szabotázsakcióival; a fátylak viszont finomak, noha a finom jelzót soha nem érdemlik ki, senkinek eszébe sem jutna így hívni őket, legfeljebb csak utólag. Mondjuk ki: Daniele da Volterra hosszú (magányos, minden fényes külsőséget nélkülöző, mégis hősiesség kitarással viselt) heteken keresztül játssza a kismester szerepét, aki csak ezért jött e világra, hogy a nagy műveket elrontsa, és teszi ezt hallgatag, de annál nemesebb áldozatkésztséggel, mint ahogy némely eretnekek szerint Júdában is volt valami isteni; beletörődik a nehézkességbe, a balke-

zességbe és az elnagyolt munkába, belőlük kovácsol magának erényt, és belőlük hozza létre saját stíluseszközait; kinevezi őket három királyoknak, cserébe ők áldásukban részesítik őt. Fogja magát, közel megy a részletekhez, és amikor húsz évvel Michelangelo után ő is felhág a létrára, nyomában ugyanúgy megreszket a gyertyaláng és a gyertyák fölött a freskó; ő láthatja utoljára a csupaszi nemi szerveket, igyekszik hát jól az emlékezetébe vésni őket; pontosan azt csinálja, amit hasonló helyzetben mindannyian tennénk, amikor memóriánkkal egyetértésben kedvünk támad megelégedezni a nosztalgiát; szemét tágra nyitja, próbálja elvonatkoztatni a részletet az egésztől, kétségbeesetten igyekszik tisztábban látni, mint általában szokott, és maga sem tudja, hogyan, de szeretné, ha hirtelen tartós éleslátásra tenne szert, és reméli, hogy a közletről megfigyelt anyajegytől majd megerősödik emlékezete, és bármilyen képtelenül hangzik is – saját mesterségétől is ezt reméli. Így hát fest: jó lenne tudni, hogy sürgős-e a dolog, vagy pedig dolgozhat ráéérősen, hogy száraz felületre fest-e mulékony alakokat, vagy pedig feláztatja azt, ami Michelangelo dicsőségére már egyszer vízben ázott és felszáradt; fel van készülve rá, hogy úgyszint csak egy durva, becsületes kivitelező lesz, aki előtt sosem fognak fejet hajtani azok, akik megrendeléseiket tisztességgel teljesítik, bevégzik, mindenben megfelelnek nekik, de tehetségükkel nem akadályozzák meg, hogy a megrendelők óhajai érvényre jussanak; munkáját festőnk kapkodva végzi, mert esze ágában sincs kegyelmet kegyelemre, zsenialitást zsenialításra halmozni, és úgy tenni, mintha ezek a dolgok minden káros következmény nélkül egymásra rakódhatnának (a napszámosságban, feltéve ha az ember Isten és Ádám mutatójuk közé, a zsinatok, a művészettörténet és Michelangelo halhatatlansága közé szorítva dolgozik, semmi szégyellni való nincsen, viszont nem árt, ha emberünknek van érzéke a koreográfiához).

A prűdéria előbb-utóbb úgyszint alakot vált majd: majd csak jön egy-két, a maga módján szintén erényes pap, és rendeletbe adja, hogy milyen gyalázatos dolog is a nemi szervet ruhával takarni, és ekkor egy másik kismester, egy új Daniele da Volterra felfedezheti majd azokat a részleteket, amelyeket egyes-egyedül csak neki szánt a sors.

Fordította FÖRKÖLI GÁBOR

A SZÖVET ÉS AZ ÖLTÖZKÖDÉS TÖRTÉNETE (kiállítási részlet)
 Velence, Palazzo Mocenigo
 Fotó: Stefano Soffiato